

4.2. Політичні інститути та процеси

Морарь М. В.

доктор політичних наук,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук,
Таврійський державний агротехнологічний університет
м. Мелітополь, Україна

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема політичної стабільності є однією з найбільш актуальних та базових проблем сучасної України. Українське суспільство постійно перебуває в стані перманентних політичних криз. Політичні події 2013-2017 рр. в Україні свідчать про актуалізацію проблеми опозиції як складової політичного процесу та необхідність її нормативного визначення в межах державного законодавства.

Зважаючи на вищесказане, сьогодні особливої актуальності набирає комплекс проблем, пов'язаних з законодавчим забезпеченням діяльності політичної опозиції. Зокрема, регулювання правового статусу, механізми взаємодії влади та політичної опозиції. В Україні проблема парламентської опозиції досі залишається без юридичного вирішення.

Політична опозиція, на думку науковців, є ефективним засобом цивілізованого розв'язання суперечностей між інтересами різних соціальних груп, невід'ємною складовою механізму стримувань і противаг у структурі владних відносин. В українському парламенті політична опозиція, представлена окремими політичними партіями, які пропонують альтернативній владі курс розвитку держави. Проте, як слушно відзначає О. Гнаповський, виникає ряд запитань, яким чином окремі політичні партії стали опозиціями, і на що здатна політична опозиція, а також, які механізми впливу на прийняття рішень владною більшістю використовує українська опозиція, не маючи закону про опозицію чи іншого окремого документа, який би регулював питання пов'язані з цією проблемою [1].

Історично, як явище політичного життя, опозиція існує з давніх часів у таких формах, як двірцева інтрига, повстання, державний переворот. На рубежі нового часу з'являється так звана “легітимна опозиція” її виникнення пов'язують з “Великою Хартією Вольностей” (1215р.), що заклала основу британського парламентаризму, започаткувала розвиток права як засобу спротиву королівській владі. Будь-яке порушення декларованих прав і свобод з боку владних структур, потребує активної протидії з боку громадськості, яка об'єднується в організації, спілки, асоціації, формує реальну опозицію існуючого режиму [2, с.223].

Законом України “Про політичні партії в Україні” також передбачені гарантії свободи опозиційної діяльності політичних партій, у тому числі можливість викладати публічно та обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя [3].

В системі політичних відносин опозиція виконує помітні позитивні функції:

1. Сприяє відокремленню, відображенню й узагальненню інтересів груп населення, яких не влаштовують діяльність різних гілок влади в центрі і регіонах. Це дає можливість оприлюднити погляди і позиції значної частини населення та вивчити й врахувати ці погляди і позиції владою і скоригувати свою внутрішню та зовнішню політику;

2. Критика влади і протидія окремим недосить продуманим рішенням, діям політичним інститутів є інструментом демократії, своєрідним тренінгом для влади;

3. Розвиток головної “тріади” дій опозиції-критика, контроль, альтернатива дає змогу владним інститутам бачити альтернативні рішення, шляхи розвитку, врахувати їх у своїй діяльності і тим самим зменшувати конфліктність у суспільстві, розширювати соціальну базу реформ.

Водночас, як слушно відзначає М. Михальченко, не варто перебільшувати позитивну роль опозиції в Україні. Нерідко окремі опозиційні групи використовували демократичні норми і процедури як засіб захисту вузькокорпоративних інтересів та амбіційних претензій їх лідерів на всенародне

представництво. В цьому разі числа і цілі буцімто боротьби за владу для вузької групи людей, а інколи й просто окремих політичних авантюристів [4, с.26]. Крім того, необхідно підкреслити, що в українському суспільстві є своєрідний “політичний спорт” - гра в опозицію. Є політичні сили, які оголошують себе конструктивною, непримиренною парламентською опозицією, але сьогодні оголошують себе опозицією, а завтра стають друзями влади.

Ефективність діяльності політичної опозиції, належне виконання нею суспільних функцій, на думку науковців, залежить від багатьох факторів. Серед них: законодавче визначення статусу опозиції, гарантії її прав; урахування позиції меншості при прийнятті рішень у парламенті; підтримка вимог опозиції громадянами; згуртованість сил опозиції, наявність авторитетних лідерів, конструктивної ідеології тощо.

В Україні, у найзагальнішому сенсі, розмежування між парламентською більшістю та меншістю проходить на основі сприяння чи протистояння поточному векторові та принципами розвитку країни. Зрозуміло, що такий поділ можливий лише в умовах демократичного режиму, яким гарантується плюралізм та свобода думок. У позапарламентському просторі можливість незгоди з існуючим станом речей забезпечується свободою об'єднань громадян, діяльність політичних партій та іншими механізмами. В умовах парламенту і владної системи загалом гарантії плюралізму та максимальної свободи вираження думок поєднуються із міркуваннями щодо стабільності та цілісності державної політики. Відповідно, поділ на прихильників та противників актуальної публічної політики неминучий.

Сучасне демократичне правління - це партійне правління. Вирішення суперечок та конфліктів між партійними лідерами або між більшістю й опозицією повинно відбуватися на основі “принципових переговорів”, а не позиційних. «Теорія принципів переговорів» (Дж. В. Бертон, Р. Даль, Р. Фішер) передбачає вирішення політичних проблем на основі їхніх якісних характеристик, тобто виходячи з суті справи, а не торг з приводу того, на що може погодитися чи ні кожна зі сторін. Цей метод передбачає прагнення сторін

знайти взаємну вигоду там, де тільки можливо, а там, де їхні інтереси не збігаються, потрібно знайти такий компроміс, який був би обґрунтований будь-якими справедливими нормами, незалежно від волі кожної зі сторін.

На жаль, сьогодні в Україні у кожної з конфлікуючих сторін на першому місці власні інтереси, в той час як народні обранці повинні захищати інтереси своїх виборців. Дестабілізація роботи українського парламенту 2013-2017рр., постійним блокуванням роботи, низьким коефіцієнтом корисної дії в законотворчій і нормотворчій сферах, - дає підстави стверджувати, що можливість створення коаліції за демократичними принципами в українському парламенті надзвичайно низька.

М. Михальченко визначає п'ять типів конфлікту інтересів, які породжують протистояння і взаємодії влади та опозиції.

1. Справжній конфлікт на основі різного підходу до державотворення. Існує об'єктивне зіткнення інтересів різних соціальних сил державницької і антидержавницької орієнтації.

2. Випадковий конфлікт інтересів, який залежить від випадкових обставин, що не завжди усвідомлюються учасниками, - тимчасове зниження або невіплата зарплат, сезонне коливання цін, волюнтаризм чиновників і т.п. Цей конфлікт легко подолати за умови усвідомлення й здійснення можливих альтернатив.

3. Змішаний конфлікт інтересів, викликаний факторами, які лише побічно пов'язані з об'єктивними, - мовні, релігійні, культурні та інші питання.

4. Неправильно приписаний конфлікт, що належить не до справжніх політичних, економічних, географічних чи інших причин.

5. Хибний конфлікт інтересів - немає об'єктивних підстав, але виникає внаслідок хибних уявлень або непорозумінь. Такого типу конфліктів в Україні багато на ґрунті суб'єктивного розуміння інтересів гілок влади, політичних інститутів, регіонів або на ґрунті просто провокацій [4, с.22].

Опозиція є невід'ємним компонентом, свого роду індикатором демократичного суспільства і правової держави. Ф. Рудич зазначає, що «цивілізована опозиція - це коли суперечності між більшістю і меншістю не

ставлять під загрозу основи конституційної і правової системи» [5, с.6]. В класичному розумінні цивілізована опозиція - це коли не тільки партія, що перемогла, визначає законність і справедливість правил гри, а й переможена партія також. Хоча останній визнати це дається нелегко. Переможена партія повинна розуміти, що в ході суперництва зіткнулись лише земні інтереси, кожен з яких законний, і що благополуччя однієї із сторін не досягається за рахунок іншої. Така опозиція не може вважатися конструктивною.

Конструктивна опозиція має бути альтернативною політичній стратегії і тактиці правлячих сил. Їх взаємна конкуренція, в межах існуючих політичних систем, зменшує зростання небезпечної поляризації сил, що існують у суспільстві та парламенті. Цьому сприяє вироблення чітких позицій сторін, що відображають їхні взаємини. Така опозиція неможлива без відповідальності політичних партій та їх лідерів. У сучасному українському суспільстві ще не створені умови для функціонування цивілізованої опозиції.

Взаємодія влади та опозиції повинна відбуватися на основі так званого «демократичного контракту». Такий контракт, на думку З. Балабаєвої, передбачає демократичний шлях вирішення конфліктів, які структурно протиставляють одне одному різноманітні групи суспільства у їхній боротьбі за владу. Він найкращий, оскільки віддає перевагу не пригніченню і знищенню суперника, а є успішним генератором нових соціальних відносин. Такий контракт привчає членів соціальної групи до загальноприйнятих договірних процедур. Влада закону не нав'язується тільки волею найбільш сильних, вона поступово стає результатом згоди найбільш слабких чи меншості, нехай навіть тимчасової [6, с.137].

Необхідно підкреслити, що природа відносин між владою та опозицією нерозривно пов'язана зі рівнем політичної культури української еліти. Отже, можна припускати, що реальні зміни та переведення взаємодій усередині політичної системи на демократичні та прозорі засади залежать від розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні та циркуляції політичного істеблішменту.

Специфіка української опозиції полягає в тому, що за роки незалежності України вона стала невід'ємною складовою політичної системи. Практично всі провідні політичні сили за цей час встигли побувати як при владі, так і в опозиції [5]. Діяльність сучасної парламентської опозиції мала б здійснюватися на підставі політичних домовленостей із парламентською більшістю.

Сьогодні очевидним є той факт, що у суспільному житті будь-якої демократичної країни стосунки між політичними опонентами будуються по лінії влада - опозиція. Політична опозиція є неодмінним компонентом, індикатором демократичного суспільства й правової держави.

Конструктивна опозиція має бути альтернативною, а неантагоністичною політиці, стратегія і тактиці панівної владної еліти. Автор підтримує думку дослідників, які вважають, що до цього часу такої опозиції в Україні не існує. Опозиція не сприймається суспільством як реальна альтернатива влада, ефективність її діяльності залишається низькою.

Сьогодні потреби політичного процесу України передбачають удосконалення правової бази функціонування політичних партій та необхідність нормативного визначення політичної опозиції в межах державного законодавства.

Список використаних джерел

1. Гнаповський О. Проблеми діяльності політичної опозиції в Україні: шляхи оптимізації. [Http://naub.oa.edu.ua/2012/problem-diylnosti-politychnoloji-opozytsiji-v-ukrajni-shlyahy-ortymizatsiji-2/](http://naub.oa.edu.ua/2012/problem-diylnosti-politychnoloji-opozytsiji-v-ukrajni-shlyahy-ortymizatsiji-2/)
2. Дмитренко М. Політична система Україна: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції [Тексти] / М.А. Дмитренко: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. - К.: Знання України, 2008. - 544 с.
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Політичні партії України. В 3 т.; Уклад.: Ю. Шайгородський. - К.: Український центр політичного менеджменту. 2005. - Т. 3. - 920 с.
4. Михальченко М. Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема / М. Михальченко // Сучасна українська політика і політологія про неї / М.І. Михальченко, І. Курас, Ф.М. Рудич [та ін.]. - К. / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. - С. 20-33.
5. Рудич Ф.М. Політичний режим в Україні: спроба політологічного аналізу / Ф.М. Рудич // Політичний менеджмент. - №2 (47). - 2011. - С. 13-43.
6. Кукуруз О.В. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз / О.В. Кукуруз. - К.: «Наукова думка»; НАН України, 2010. - 200 с.